

Concerns and Opportunities of Female Journalists in the North and South of Iran: A Case Study of Noorafshan and Peike Saadate Nesvan

Soheila Torabi Farsani¹

Abstract

The victory of the Constitutional Revolution created a new discursive context in which female journalists began to envision new cultural horizons for women. Although most women's publications were based in Tehran, a limited number were also published outside the capital.

This study focuses on two regional women's journals, Noorafshan (published in the South) and Peike Sa'ādāte Nesvān (published in the North) during the early Pahlavi period. The aim of this paper is to examine the shared characteristics and differences between these two publications, particularly in how they addressed women's issues within the distinct cultural environments of northern and southern Iran.

Using a descriptive-analytical method and drawing on archival sources, this research investigates how the socio-cultural contexts of the North and South shaped the perspectives and priorities of women journalists. The findings indicate that local cultural influences and neighboring interactions led to distinct attitudes: the northern publication reflected progressive and socialist tendencies, emphasizing reform and modernization, while the southern publication approached modernity more cautiously, grounded in religious and traditional considerations.

Keywords: Women Journalists, Local Press, Peike Saadate Nesvan, Noorafshan, Shohreh Salami, Roshanak Nowdoost.

1- Emeritus Professor, Department of History, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran. Email: tfarsani@iau.ac.ir
Date received: 03.05.2025, Date of accepted: 04.06.2025

Introduction

The victory of the Constitutional Revolution introduced a new discourse for women journalists, enabling them to re-evaluate cultural discourse within this context. Most women's publications operated in Tehran, with only a few published outside the capital. Local journalism has distinct characteristics, and its focus on women further emphasizes these features. This research examines two local women's publications active in the early years of the Pahlavi era: "Peyk-e Sa'adat-e Nesvan," published in the north, and "Noorafshan," published in the south. The aim of this article is to investigate the commonalities and differences between the cultural environments of northern and southern Iran – differences that shaped the demands and approaches of these two publications. Using publication archives and a descriptive-analytical method, this research seeks to answer how the location of publication influenced the concerns of women journalists from these two distinct cultural settings.

Method

Using a descriptive-analytical method and drawing on archival sources, this research investigates how the socio-cultural contexts of the North and South shaped the perspectives and priorities of women journalists.

Findings

When comparing these two local publications and two female journalists, it should be noted that Roshanak Noudoost was raised in an intellectual family familiar with the French language and culture, and naturally, with leftist ideologies. The northern region of the country, influenced by its northern neighbor and socialist culture, was less tribal and religious than the south. Proximity to the sea, trade, and commerce – as opposed to landownership and property ownership – made this region more flexible, dynamic, and open to change. The publication "Peyk-e Sa'adat-e Nesvan" (Messenger of Women's Happiness), due to its connection with leftist political organizations and movements, the significant gap between its intellectual ideas and the political and social conditions of its society, and the law prohibiting communal activities in June 1931, found it impossible to continue operating. As a result, Roshanak Noudoost had no opportunity to serve in any capacity other than school management.

It should be noted that "Peyk-e Sa'adat-e Nesvan" addressed the negative aspects of modernity from an orientalist perspective – an approach that, while preserving the legacy of enlightenment and modern science, also fundamentally critiqued capitalist culture, yet remained willing to retain the benefits of modernity. As shown in the content analysis of "Peyk-e Sa'adat-e Nesvan" articles, this critical approach was evident in the publication's intellectual atmosphere. In fact, Roshanak Noudoost adopted a more radical, revolutionary, and organization-focused policy, and as seen throughout her social and cultural activities, she encountered serious obstacles and barriers to her continued work. In contrast, the southern part of the country, due to its connection with India, was influenced by Western-English culture. In this region, tribal-religious culture held greater strength and influence. The affirmative aspect of modernity here was development-oriented and based on the principles and functions of development-driven capitalism; as a result, Shokat Salami had a more individual and

conservative approach. Although her activities experienced fluctuations, they were more consistent. Much of this continuity was due to the greater alignment of her enlightened ideas with local conditions and the presence of supportive elements in her cultural environment.

Conclusion

The findings indicate that intellectual trends in the north, shaped by proximity to the northern neighbor and socialist ideas, primarily reflected a negative view of modernity, while in the south, the prevailing attitude was positive and development-oriented toward modernity.

Bibliography

Documents

- Asnād-e Maṭbū'āt-e Īrān (1286-1330 SH), 1993, edited by Kāveh Bayāt and Mas'ūd Kohestānī-Nezhād, Tehran: Sāzmān-e Asnād-e Mellī-ye Īrān.
- Asnādī az Maṭbū'āt-e Īrān (1320-1340 SH), 1999, Tehran: Ārshīv-e Asnād va Mūze-ye Rayāsat-e Jomhūrī.

Books

- Āzhand, Ya'qūb, 1984, *Adabiyāt-e Nowīn-e Īrān az Enqelāb-e Mašrūṭiyat tā Enqelāb-e Eslāmī*, Tehran: Amīrkabīr.
- Abūtorābiyān, Ḥoseyn, 1987, *Maṭbū'āt-e Īrān az 1320 tā 1326*, Tehran: Ettelā'āt.
- Bebrān, Šedīqeh, 2002, *Sīr-e Tārīkhī-ye Nashriyāt-e Zanān dar Īrān-e Mo'āšer*, Tehran: Roshangaran va Motāle'āt-e Zanān.
- Piroozī, Shādī Vahādī Mīrzānzhād Moḥadd, Pīk-e Sa'ādat-e Nesvān, Rasht: Īliya, 2014.
- Tarrābī Fārsānī, Sohaylā, 2019, *Zan-e Īrānī dar Gozār az Sonnat tā Modern*, Tehran: Nīlūfār.
- Tarrābī Fārsānī, Sohaylā, 2011, "Ravand-e Nowgarāyī dar Āmūzesh-e Zanān tā Pāyān-e Pahlavī-ye Avval," *Zan dar Tārīkh-e Īrān-e Mo'āšer*, (Majmū'eh-ye Maqālāt-e Semīnār-e Beyn-ol-Melalī-ye Zanjān), Tehran: Kavīr.
- Sheykh-al-Eslāmī, Parī, 1972, *Zanān-e Rūznāmeḥ-Neghār va Andīshmand-e Īrān*, Tehran: Zarrīn.
- Šadrhāšmī, Mohammad, 1985, *Tārīkh-e Jarāyed va Majallāt-e Īrān*, 4 Volumes, Tehran: Kamāl.
- Qāsemī, Farīd, 1995, *Rāhnāmā-ye Maṭbū'āt-e Īrān-e 'Ašr-e Qājār*, Tehran: Markaz-e Motāle'āt va Taḥqīqāt-e Rasānehā.
- Moḥīt-Ṭabātabā'ī, Mohammad, 1987, *Tārīkh-e Taḥlīlī-ye Maṭbū'āt-e Īrān*, Tehran: Ba'sat.
- Vatan-Dust, Gholām-Rezā et al., 2006, *Zan-e Īrānī dar Nashriyāt-e Mašrūṭeh*, Tehran: Mo'assese-ye Taḥqīqāt va Tose'eh-ye 'Olūm-e Ensānī.
- Yāḥoseynī, Qāsem, 2015, *Zan-e Būshehrī dar Jang va Farhang*, Tehran: Shirāzeh.
- Yāḥoseynī, Qāsem, 2024, *Bānū Shokkat Salāmī: Pishtāz-e Āmūzesh va Rūznāmeḥ-Neghārī-ye Zanān dar Būshehr*, Dashtestān: Hāmūn-e Now.
- Karīmī, Zahra et al., Dec. 2018, "Jāygāh-e Rūznāmeḥ-Neghārī-ye Maḥalī az Negāh-e Kārzanāsān va Moṭaḥeššān-e In Ḥozeh," *Rasāneh*, Vol. 29, No. 3, pp. 107-111.
- Mūsā'ī, Behzād, Nov.-Dec. 1996, "Negāhī be Fa'āliyat-e Zanān dar Maṭbū'āt-e Gīlān," *Gīleh-vār*, Year 5, No. 38, pp. 39-40.
- Oral interview of Qāsem Yāḥoseynī with Abolqāsem Alavī, son of Ali Alavī, Bushehr, Summer 1988, cited in Qāsem Yāḥoseynī, *Zan-e Būshehrī*.

Periodicals

- Dānesh, Year 1328, No. 1.
 Dānesh, Year 1328, No. 2.
 Dānesh, Year 1328, No. 3.
 Dānesh, Year 1328, No. 6.
 Dānesh, Year 1329, No. 14.
 Šokūfeh, Dhu al-Qi‘dah 1331, No. 16.
 Šokūfeh, 1331, No. 3.
 Šokūfeh, 9 Dhu al-Hijjah 1331, No. 17.
 Šokūfeh, 20 Rabī‘ al-Thānī 1332, No. 8.
 Šokūfeh, 5 Jumādā al-Ūlā 1332, No. 9.
 Šokūfeh, 21 Shawwāl 1332, No. 18.
 Šokūfeh, 7 Dhu al-Qi‘dah 1332, No. 19.
 Šokūfeh, 5 Rabī‘ al-Thānī 1332, No. 24.
 Šokūfeh, 23 Rajab 1333, No. 12.
 Šokūfeh, Dhu al-Qi‘dah 1334, No. 11.
 Zabān-e Zanān, 21 Šafar 1338, No. 9.
 Zabān-e Zanān, 30 Shawwāl 1338, No. 17.
 Zabān-e Zanān, 13 Rajab 1338, No. 2.
 Zabān-e Zanān, 9 Rabī‘ al-Awwal 1338, No. 11.
 Jahān-e Zanān, 1300, No. 3.
 Jahān-e Zanān, 1 Mīzān 1300, No. 5.
 ‘Ālam-e Nesvān, Dey 1305, No. 1.
 ‘Ālam-e Nesvān, Khordād 1306, No. 6.
 Nām-e Bānuvān, Year 1299, No. 5.
 Nām-e Bānuvān, Year 1299, No. 2.
 Nām-e Bānuvān, Year 1299, No. 3.
 Nām-e Bānuvān, Year 1299, No. 4.
 Nesvān-e Vatan-Khāh, 1302, No. 1.
 Nesvān-e Vatan-Khāh, 1302, No. 2.
 Nesvān-e Vatan-Khāh, 1303, Nos. 7 & 8.
 Pīk-e Sa‘ādat-e Nesvān, 1306, No. 1.
 Pīk-e Sa‘ādat-e Nesvān, 1306, No. 2.
 Pīk-e Sa‘ādat-e Nesvān, 1306, No. 3.
 Pīk-e Sa‘ādat-e Nesvān, 1307, Nos. 4 & 5.
 Pīk-e Sa‘ādat-e Nesvān, 1307, No. 6.
 Nūr-Afshān, Year 16, No. 6.
 Nūr-Afshān, Year 16, No. 7.
 Nūr-Afshān, Year 1319, No. 113.

زنان روزنامه‌نگار؛ دغدغه‌ها و فرصت‌ها (مطالعه مقایسه‌ای پیک سعادت نسوان و نورافشان)^۱

سهیلا ترابی فارسانی^۲

چکیده

پیروزی مشروطیت، گفتمان تازه‌ای را پیش‌روی روزنامه‌نگاران زن گشود تا در این بستر به بازاندیشی در گفتمان فرهنگی بپردازند. بیشتر نشریات زنان در تهران فعالیت داشتند و تنها تعداد محدودی از آنها در خارج از مرکز منتشر می‌شدند. بدیهی است روزنامه‌نگاری محلی، ویژگی‌های خاص خود را دارد و اختصاص آن به زنان، این ویژگی‌ها را برجسته‌تر می‌سازد. در این پژوهش، دو نشریه محلی زنانه که در سال‌های آغازین دوره پهلوی فعالیت داشتند، بررسی می‌شوند. نشریه پیک سعادت نسوان که در شمال کشور منتشر می‌شد و نشریه نورافشان که در جنوب کشور به چاپ می‌رسید. هدف این مقاله، بررسی اشتراک‌ها و تفاوت‌های دو فضای فرهنگی شمال و جنوب ایران است؛ تفاوت‌هایی که بر خواست‌ها و شیوه مواجهه این دو نشریه تأثیر گذاشته‌اند. این پژوهش با بهره‌گیری از آرشیو نشریات و به شیوه توصیفی - تحلیلی تدوین شده و در پی پاسخ به این پرسش است که تفاوت محل انتشار این دو نشریه، چگونه بر دغدغه‌های زنان روزنامه‌نگاری که از دو محیط فرهنگی متفاوت برخاسته‌اند، اثرگذار بوده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که گرایش‌های فکری در شمال تحت تأثیر همسایه شمالی و اندیشه‌های سوسیالیستی عمدتاً بر نگاهی سلبی به تجدد متمرکز بود؛ درحالی‌که در جنوب، نگرش غالب بر پایه رویکردی ایجابی نسبت به تجدد و توسعه‌محور بوده است.

واژه‌های کلیدی: پیک سعادت نسوان، نورافشان، شوکت سلامی، روشنگر نوعدوست، روزنامه‌نگاری محلی، زنان روزنامه‌نگار

۱- ترابی فارسانی، سهیلا (۱۴۰۴)، زنان روزنامه‌نگار؛ دغدغه‌ها و فرصت‌ها (مطالعه مقایسه‌ای پیک سعادت نسوان و نورافشان)، فصلنامه مسکویه، دوره هفده، شماره اول (پیاپی ۵۷)، ص ۱-۱۷.

۲- استاد بازنشسته گروه تاریخ، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران. پست الکترونیک: tfarsani@iau.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۴

مقدمه

تلاش‌های زنان برای تغییر شرایط اجتماعی - فرهنگی‌شان از سال‌ها پیش از مشروطه آغاز شده بود؛ اما پیروزی جنبش مشروطه، در حمایت از تلاش‌های پیشین، فرصت مناسبی فراهم کرد تا امکان‌های جدیدی برای فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی زنان مهیا شود. با این حال، ساختارهای فرهنگ سنتی در برابر تغییر مقاومت می‌کردند. زنان برای ایجاد ترک در دیوارهای بلند گفتمان سنتی که قدمتی چندصدساله داشت، کوشیدند تا با استفاده از روش گفتگو با سنت، سیطره گفتمانی آن را به همراه تمامی اجزای معرفتی‌اش دگرگون سازند. تشکیل مدارس دختران، انجمن‌ها، و روزنامه‌های زنان زمینه‌های جدیدی بودند که به یمن پیروزی مشروطیت میسر شدند. در این پژوهش، علاوه بر ترسیم مسیر روزنامه‌نگاری زنان، چالش‌ها و روش‌های آنها برای تسخیر سپهر گفتمان فرهنگی، به طور مشخص به مقایسه دو روزنامه محلی در شمال و جنوب کشور در اوایل دوران رضاشاه پرداخته می‌شود. با مقایسه محتوا و عملکرد این دو روزنامه، تمایز فضای فرهنگی حاکم بر شمال و جنوب کشور آشکار می‌شود. از این رو، پرسش اصلی پژوهش این است که تمایزها و تشابه‌های این دو نشریه محلی زنان که بازتاب‌دهنده محیط فرهنگی حاکم بر این دو خطه هستند، چه بوده است.

برخی پژوهش‌ها به معرفی نشریات، از جمله نشریات زنان، پرداخته‌اند که این معرفی‌ها عمدتاً به توضیحی مختصر بسنده کرده‌اند. نمونه‌های برجسته در این زمینه عبارتند از: «تاریخ جراید و مجلات ایران» (صدرهاشمی، ۱۳۶۴)؛ «اسناد مطبوعات» (بیات، کوهستانی‌نژاد، ۱۳۷۲)؛ «زنان روزنامه‌نگار» (شیخ‌الاسلامی، ۱۳۵۱)؛ «سیر تاریخی نشریات زنان» (بیران، ۱۳۸۱)؛ و «زن ایرانی در مطبوعات مشروطه» (وطن‌دوست و دیگران، ۱۳۸۵). این آثار صرفاً به معرفی کوتاه نشریات اکتفا کرده‌اند. کتاب «زن ایرانی در گذار از سنت به مدرن» (سهیلا ترابی، ۱۳۹۸)، مفصل‌تر به مباحث محتوایی نشریات زنان از آغاز تا پایان دوره پهلوی پرداخته است، اما نشریات اوایل دوره پهلوی (موضوع مورد تمرکز این پژوهش) کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

۱. روزنامه‌نگاری زنان

با پیروزی انقلاب مشروطه، مجوز انتشار به نشریاتی با صاحب‌امتیازی زنان داده شد. در سال‌های پس از مشروطه تا پایان دوره قاجار، هشت نشریه متعلق به زنان امکان انتشار یافتند. به جز نشریه «زنان ایران» که جز خبر انتشار، آگاهی دیگری از آن تاکنون به دست نیامده است، اسامی بقیه نشریات به قرار زیر است (سهیلا ترابی، ۱۳۹۸: ۸۱):

۱. دانش (دکتر کحال): ۱۳۲۸.ه. / ۱۹۱۰.م. / ۱۲۸۹.ش.
۲. شکوفه (مزین السلطنه): ۱۳۳۱.ه. / ۱۹۱۳.م. / ۱۲۹۲.ش.
۳. زبان زنان (صدیقه دولت آبادی): ۱۳۳۶.ه. / ۱۹۱۸.م. / ۱۲۹۷.ش.
۴. نامه بانوان (شهناز آزاد): ۱۳۳۸.ه. / ۱۹۲۰.م. / ۱۲۹۹.ش.
۵. عالم نسوان (نوابه صفوی): ۱۳۳۸.ه. / ۱۹۲۰.م. / ۱۲۹۹.ش.
۶. جهان زنان (فخرآفاق پارسا): ۱۳۳۹.ه. / ۱۹۲۱.م. / ۱۳۰۰.ش.
۷. نسوان وطن‌خواه (ملوک اسکندر): ۱۳۴۱.ه. / ۱۹۲۳.م. / ۱۳۰۲.ش.

نشریه دانش، نخستین نشریه شناخته‌شده زنان بود که در دوره مجلس دوم در سال ۱۲۸۹.ش. منتشر شد. در این زمان روزنامه‌های تندرو بسته شده بود و جریانات سیاسی محافظه‌کار قدرت را به دست گرفته بودند. به‌رغم این تغییرات سیاسی،

مطالبات زنان همچنان در حالت تعلیق مانده بود. اهداف نشریه «دانش» در حوزه‌های اخلاقی و علمی، به منظور افزایش دانش زنان در خانه‌داری، فرزندپروری و شوهرداری تعریف شده بود (دانش، ۱۳۲۸: ۱/۱). درواقع، این نشریه هیچ‌گونه عزمی برای مقابله با نقش‌های سنتی زنان در ساختار عرفی جامعه نداشت؛ بلکه می‌کوشید زنان را در همان چارچوب، به قدرت علم و دانش، توانمند سازد. این رویکرد، نخستین گام برای تغییر گفتمان بود و همین مسأله امکان تداوم فعالیت نشریه را بیشتر فراهم کرد. نشریه «دانش»، رابطه زن و مرد را در همان قالب‌های مرسوم، فقط با افزودن علم‌گرایی و عقل‌گرایی تکمیل کرد. شیوه‌های نوین خانه‌داری، شست‌وشو، بهداشت و مراقبت از کودکان (دانش، ۱۳۲۸: ۶/۵-۶؛ ۱۳۲۹: ۱۴/۲-۴ و ۸-۶؛ ۱۳۲۸: ۳/۲؛ ۱۳۲۸: ۱، ۵-۴)، همراه با آموزش فنون شوهرداری علمی و شیوه‌های زن‌داری، برای حفظ تعادل در خانواده، مطرح می‌شد (دانش، ۱۳۲۸: ۸-۷/۳).

نشریه «شکوفه» در سال ۱۲۹۲ ه.ش. به مدیریت مزین السلطنه، مدیر مدرسه مزینیه، انتشار یافت و فعالیت خود را در طول سال‌های جنگ جهانی اول ادامه داد. در این شرایط بحرانی، گاه به علت گرانی و احتکار کاغذ، چاپ آن به تأخیر می‌افتاد (شکوفه ۱۳۳۴: ۱/۱۱). «شکوفه» برآموزش دختران، بهداشت، مراقبت از کودکان، مقابله با عقاید خرافی و مسائل اخلاقی زنان تأکید داشت؛ اما توجه اصلی آن بر لزوم تحصیل دختران معطوف بود. این نشریه وظایف معمول زنان را با افزودن واژه «علم» همچون «علم شوهرداری»، «علم بچه‌داری» به نتایج برآمده از آموزش دختران مرتبط می‌کرد (شکوفه، ۱۳۳۱: ۱۶/۲؛ ۱۳۳۱: ۱۷/۳-۴). مخاطبان این نشریه هم مردم کوچه و بازار و هم افراد تحصیل‌کرده بودند (شکوفه، ۱۳۳۱: ۱۶/۲؛ شکوفه ۱۳۳۱: ۱۷/۳-۴). این نشریه، همچون نشریه «دانش»، زن اروپایی را به‌عنوان الگوی آرمانی ترسیم می‌کرد؛ الگویی که علاوه بر خانه‌داری و تربیت فرزند، «صاحب تألیفات، فضائل و فنون» بود که وارد بازار کار نیز شده، در مدارس، بیمارستان‌ها، تجارتخانه‌ها و مشاغل دولتی مشغول به کار بودند و حتی در «حقوق بشری با مردان» برابر تلقی می‌شدند (شکوفه، ۱۳۳۱: ۳/۲-۳؛ ۱۳۳۲: ۹/۳؛ ۱۳۳۲: ۱۹/۱؛ ۱۳۳۳: ۱۲/۲؛ ۱۳۳۲: ۱۸/۳-۴؛ ۱۳۳۲: ۲۴/۳).

نشریه «زبان زنان» به صاحب‌امتیازی صدیقه دولت آبادی، در سال ۱۲۹۷ ه.ش. دراصفهان منتشر شد و برخلاف دیگر نشریات زنان که صرفاً مسائل زنان را پوشش می‌دادند، به امورسیاسی دوران خود نیز پرداخت؛ امری که در نهایت موجب تعطیلی آن شد (قاسمی، ۱۳۷۴: ۱۴۹؛ شیخ الاسلامی، ۱۳۵۱: ۹۱؛ ابوترابیان، ۱۳۶۶: ۹۸؛ اسنادی از مطبوعات ایران (۱۳۲۰-۱۳۴۰ ش.)، ۲۴۸؛ آژند، ۱۳۶۳: ۲۸۹؛ اسناد مطبوعات، ۱۳۷۲: ۵۸۴؛ محیط طباطبایی، ۱۳۶۶: ۱۷۴).

«زبان زنان» گامی فزاینده‌تر از دو نشریه پیشین در افق‌گشایی نگاه زنان داشت و به مسایل جنگ جهانی، عقب‌ماندگی، فقر، جهل، میهن‌پرستی، آزادی، استبداد، معارف‌خواهی و انجمن‌های ایالتی نیز می‌پرداخت. این نشریه علاوه بر دو محور اصلی علم‌گرایی و عقل‌گرایی، برگسترش آموزش دختران، توسعه مدارس دخترانه، حق رأی زنان و حقوق برابر با مردان و ضرورت کار آنان پافشاری داشت و معتقد بود دولت در این زمینه کم‌کاری کرده است (زبان زنان، ۱۳۳۸: ۱۹/۳-۱؛ زبان زنان، ۱۳۳۸: ۱۷/۳-۱؛ زبان زنان، ۱۳۳۸: ۱۱/۲؛ زبان زنان، ۱۳۳۸: ۱/۲). در سال ۱۲۹۹ ه.ش، همزمان چهار نشریه زنان مجوز فعالیت گرفتند. به جز نشریه «زبان ایران» که هیچ اطلاعات یا شماره‌ای از آن یافت نشده است؛ سه نشریه «جهان زنان»، «عالم نسوان» و «نامه بانوان» منتشر شدند.

جهان زنان (آفاق پارسا)، در ابتدا با چهار شماره در مشهد و سپس در تهران منتشر شد. این نشریه نیز کماکان بر تحصیل اجباری، تساوی حقوق و کار زنان تأکید داشت و روش «تدبیر و مسالمت» را در پیشبرد امور توصیه می‌کرد (جهان زنان، ۱۳۰۰: ۷۰-۷۲؛ جهان زنان، ۱۳۰۰: ۵/۱۰۸-۱۱۰).

نشریه «عالم نسوان» (نوبه صفوی)، عمدتاً بر مباحث بهداشتی، خانه‌داری، فرزندپروری، لباس و مدهای اروپایی، مقالات ادبی و گزارش‌هایی از پیشرفت‌های زنان در دیگر کشورها تمرکز داشت. نقد به عدم حضور زنان در امور اجتماعی و لزوم کار آنان، از مواردی بود که بر آن تأکید می‌شد (عالم نسوان، ۱۳۰۵: ۱/۱؛ ۱۳۰۶: ۱/۶؛ صدرهاشمی ۱۳۶۴: ۱/۴-۵). «نامه بانوان» (شهنواز آزاد) نشریه دیگری بود که در این سال آغاز به فعالیت کرد. این نشریه بر فاصله گرفتن از خرافات و عقاید موهوم (نامه بانوان، ۱۲۹۹: ۷/۵؛ ۲/۴)، که با تحصیل فراهم می‌شد، و طرح حق رأی زنان متمرکز بود (نامه بانوان، ۱۲۹۹: ۲/۶). به علاوه این نشریه می‌کوشید توجه زنان را به خودشان جلب کند. طرح مسئله فردیت و استقلال اقتصادی که آن را موجب شرافت و احترام زنان می‌دانست، از مواردی بود که برای آن زمان رادیکال محسوب می‌شد. طرح این مباحث، موجب مخالفت‌هایی جدی با انتشار آن شد (نامه بانوان، ۱۲۹۹: ۵/۳؛ ۱۲۹۹: ۵/۴).

نشریه «جمعیت نسوان وطن‌خواه ایران»، در سال ۱۳۰۲ ش، با مدیریت ملوک اسکندری منتشر و به عنوان نشریه ارگان رسمی جمعیت زنان شناخته شد. این نشریه، تاحدی رویکرد و لحنی محتاطانه‌تر داشت و به مسائلی همچون ازدواج، خرافه‌پرستی، انتقاد از تندروی‌های جوانان، به همراه ورزش، بهداشت و سلامتی، تحصیل و شغل در سپهر آرمانی جدید می‌پرداخت (نسوان وطن‌خواه، ۱۳۰۲: ۵/۲؛ ۱۳۰۲: ۱۳۰۳؛ ۷/۱-۹؛ ۱۳۰۳: ۸ و ۷/۳۲-۳۴ و ۱۹-۴۲).

۲. پیک سعادت نسوان

نشریه «پیک سعادت نسوان» را می‌توان از زمره روزنامه‌های محلی و فعالان آن را از روزنامه‌نگاران محلی زنان در آغاز قدرت‌گیری رضا شاه دانست. ویژگی‌هایی که عمدتاً برای روزنامه‌نگاری محلی برمی‌شمرد آن است که در این نشریه‌ها، ارتباط نزدیک و صمیمی که با مخاطب برقرار می‌شود، انعکاسی از رویدادها، اخبار و نظرها در سطح محلی و در کل پوشش‌دهنده حرفه‌ای اخبار محلی است که طبعاً بر خوانندگان محلی تأثیر بیشتری دارد. همچنین بر توسعه و رشد محلی و فراهم آوردن بستر فرهنگی توسعه اقتصادی و اجتماعی تأثیرگذار است (زهره کریمی و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۰۷-۱۱۱). صاحب امتیاز نشریه «پیک سعادت نسوان»، روشنگر نوحه‌دوست (۱۲۷۳-۱۳۳۸ ه.ش.) بود. وی در زمان مشروطه، ۱۲ ساله بود. مادرش سالمه نام داشت و پدرش سیدحسن طبیب، معروف به آقانور، از پزشکان نامدار و آزاداندیشی بود که در فرانسه تحصیل کرده بود. روشنگر سواد خواندن و نوشتن، ادبیات فارسی و فرانسه را نزد پدر آموخت و ادبیات عرب را از صدرالافاضل و ریاضیات را از شیخ علی فراگرفت. این اساتید از پیروان مکتب رشیدی بودند. وی بانویی اندیشه‌ورز در میان زنان هم‌عصر خود بود. وی ازدواج کرد، اما این پیوند دوامی نیافت.

او از نخستین زنانی بود که به جمعیت فرهنگ رشت پیوست؛ جمعیتی که در سال ۱۲۹۵ ه.ش. توسط گروهی از مردان روشنفکر تشکیل شده بود و جلساتی نیز مخصوص زنان در خانه‌های افراد برگزار می‌کرد. جمعیت فرهنگ مورد حمایت شخصیت‌هایی همچون فرخی یزدی و جرایدی مثل «طوفان» بود و از حزب عدالت و حیدرعمواوغلی الهام می‌گرفت (بهزاد موسایی، ۱۳۷۵: ۳۹-۴۰). روشنگر نوحه‌دوست، آموزش را سرلوحه فعالیت‌های خود قرارداد و جمعیت پیک سعادت را به کمک برخی زنان گیلانی راه‌اندازی کرد. راه‌اندازی این جمعیت را میان سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۲ ه.ش. دانسته‌اند و احتمال داده شده که این جمعیت شاخه‌ای از انجمن فرهنگ یا انشعابی از جمعیت معارف‌پژوهان نسوان بوده باشد. در این جمعیت، نمایش‌های مولیر با وجه انتقادی، برای بانوان اجرا می‌شد و درآمد حاصل از آن صرف مدرسه و نشریه می‌شد. با این حال، این جمعیت در سال ۱۳۰۹ ه.ش. منحل شد.

نشریه پیک سعادت نسوان و سپس قرائت‌خانه پیک سعادت نیز توسط روشنگ راه‌اندازی شد. او امتیاز نشریه را در فروردین ۱۳۰۶ ه.ش. دریافت کرد و صدور مجوز آن را مدیران تلاش‌های محمد تربیت، رئیس وقت معارف بود. نخستین شماره در آبان ۱۳۰۶ ه.ش. در رشت منتشر شد. محل اداره نشریه در مدرسه سعادت نسوان در «سبزه میدان» رشت بود. این نشریه در چاپخانه‌های متعدد، با حروف سربی، در قطع رقعی و به بهای دو قران منتشر می‌شد. فعالیت نشریه تا شهریور ۱۳۰۷ ه.ش. و با انتشار شش شماره ادامه یافت و پس از آن به‌طور ناگهانی متوقف شد. بعد از تعطیلی نشریه تا دو سال اطلاعی از فعالیت‌های روشنگ در دست نیست، تا اینکه در سال ۱۳۰۹ ه.ش. با احداث قرائت‌خانه عمومی پیک سعادت نسوان اعلام حضور کرد. در همین سال، یک شماره از سال دوم نشریه چاپ شد که اثری از آن یافت نشد.

پس از توقف انتشار نشریه، روشنگ نودوست صرفاً به امر آموزش پرداخت. او که آموزش دختران را به‌صورت خصوصی در منزل شخصی آغاز کرده بود، توانست امتیاز مدرسه سعادت نسوان شش کلاسه را به دست آورد. براساس آمار سال ۱۳۰۴ ه.ش. این مدرسه با ۵ معلم و ۱۷۳ محصل ثبت شده است. او همچنین مدرسه دیگری به نام پیک سعادت را با امتیاز جمیله صدیقی کسمایی تأسیس کرد. تأسیس مدرسه اکابر نسوان و دبیرستان ملی سعادت نسوان (که در پایان عمر آن را به آموزش پرورش رشت واگذار کرد و نام آن روشنگ گذاشته شد و تا سال ۱۳۵۷ ه.ش. با همین نام پابرجا بود و پس از انقلاب به بعثت تغییر نام داد) از دیگر فعالیت‌های فرهنگی روشنگ نودوست محسوب می‌شود (پیک سعادت نسوان، ۱۳۹۳: ۱-۱۶). روشنگ نودوست در یک سال فعالیت خود به‌عنوان صاحب امتیاز نشریه «پیک سعادت نسوان»، شش شماره از آن را منتشر کرد. این نشریه به حوادث جاری و موضوعات سیاسی نمی‌پرداخت، و بیشتر شامل مقالات ادبی، اخلاقی، اجتماعی و تاریخی بود که بخش عمده‌ای از آن به بانوان اختصاص داشت.

موضوعاتی که در نشریه دنبال می‌شد شامل آموزش و تحصیل دختران، مسئله اشتغال زنان، حجاب، حقوق بشر و لزوم تساوی حقوق مردان و زنان، توجه به زنان فرودست جامعه، اختلاف طبقاتی، نقد فمینیسم و غرب‌گرایی، تفاوت نگاه زنانه و مردانه و ضرورت عمل اجتماعی بود. در این نشریه، بر لزوم تحصیل اجباری دختران تأکید و مزایای آن بیان می‌شد. این دیدگاه مطرح بود که نجات زنان در گرو تحصیل است و از این طریق است که زنان به مرتبه و حقوق شایسته دست می‌یابند (پیک سعادت نسوان، ۱۳۹۳: ۱/۲). شماره‌ای دیگر از نشریه، گزارشی آماری از وضعیت مدارس گیلان و به‌ویژه مدارس دختران منتشر شد. براساس این آمار که با اطلاعات مجله «فرهنگ» (مربوط به سال ۱۲۹۹ ه.ش.) مقایسه شده بود، تعداد مدارس دختران ۸۵۰ درصد و مدارس پسرانه ۱۸۱ درصد رشد داشته است. این مقایسه نشان می‌داد که سرعت ازدیاد مدارس پسرانه در عرض هفت سال، کندتر از ترقی مدارس دخترانه بوده است. گفتنی است که این افزایش در مدارس دخترانه ۶۵ درصد مربوط به مدارس دخترانه ملی بود که با هزینه افراد معارف‌پرور تأمین می‌شد؛ در حالی که در مورد مدارس پسرانه، تنها ۲۴ درصد ملی و بقیه مدارس دولتی بودند. این امر نشان می‌داد که در «ترقی معارف نسوان، ابتکارات ملی از تشبثات دولتی جلوتر بود» (همان، ۱۳۵۶-۱۳۵۷).

در مقاله‌ای دیگر، گفته شده که اگر مردان حق مشروع زنان را می‌دادند و القاب «ضعیفه» و «دست‌وپا شکسته» و «ناقص‌العقل» را به آنان نمی‌دادند، شاید جامعه در این موقعیت قرار نمی‌گرفت (همان، ۱/۴۵). همچنین، در پاسخ به علل عقب‌ماندگی زنان ایرانی، عواملی همچون نقش «مادران نسل پیشین»، «افکار ناپسند مردان»، «عقاید مستبدانه» و «جهالت و نادانی در مغزهایشان» ذکر شده بود (همان، ۱/۳۸ و ۴۰). در جای دیگری از نشریه، علاوه بر نقد ازدواج اجباری، توصیه شده بود که «برای آسایش خود و افتخار بشر، زن را به تحصیل وادارید، دانشمند و عالمه‌اش نمایید، خرد و عقلش را تقویت کنید که خانه شما را آبادان و شئون اجتماعی شما را بلند و عالی‌مقام خواهد نمود» (همان، ۱۳۵۶-۱۳۶۶).

پس از پرداختن به مسئله تحصیل، نشریه به فواید حضور اقتصادی زنان در جامعه می‌پردازد. در شرح داستان درباره زنی که همسرش دچار فساد اخلاقی بوده و همه ثروتش را در قمار و ولگردی از دست داده و به خانه پدری بازگشته است، این پرسش مطرح می‌شود که اگر خانواده زن امکان پذیرفتن او را نداشتند، چگونه می‌توانست شرافتمندانه زندگی کند؟ مشاغل موجود برای زنان در چنین شرایطی بسیار محدود بود؛ تنها شغل‌هایی مانند رخت‌شویی، اتوکشی، دلاکی، خیاطی و مواردی از این دست برای زنان وجود داشت و آنها نمی‌توانستند وارد معاملات و تجارت شوند؛ حتی برای تعداد کمی از خانم‌های تحصیل کرده نیز به دلیل اجباری نبودن تحصیل، کاری پیدا نمی‌شد (همان، ۱/۳۴-۳۵). بدیهی است، این اندازه ارتقا درجه تربیت و معرفت نسوان شهری در گیلان و سایر مناطق، تنها در صورتی عملی می‌شد که «زن شهری در حیات اقتصادی مملکت عضو فلج نبوده و در تولیدات شرکت کند و قبل از همه موانع و بدعت‌های بی‌اساسی که برای چنین شرکتی وجود دارد، برطرف شود» (همان، ۶/۱۵۷).

در خصوص حقوق بشر و تساوی حقوق مردان و زنان، نشریه «پیک سعادت نسوان» همچون دیگر نشریات زنان در آن دوران، از این مسأله دفاع می‌کند و در پاسخ به ادعای رایج آن زمان مبنی بر این‌که حجم سر و وزن مغز زنان کمتر است، می‌نویسد: «به فرض که چنین باشد، چه ربطی به زندگی و حقوق بشری او دارد» (همان، ۲/۷۲). بحث حقوق انسانی زن در این نشریه از طریق داستان‌هایی که در آن به چاپ می‌شد نیز به صورت غیرمستقیم مطرح می‌گردید (همان، ۳/۹۸-۱۰۰).

برای فراهم کردن شرایط حضور اجتماعی و اقتصادی زنان به مسأله حجاب نیز پرداخته شد. نویسندگان نشریه بر لزوم باز بودن صورت و دست‌ها تأکید می‌کردند، اما در عین حال حفظ عفت را ضروری می‌دانستند و می‌نوشتند: «اگر زن دارای عزت نفس، حدیث و متانت باشد، به ندرت زنی گول مردی را خورده، عفت خود را تحقیر می‌نماید». بر این اساس، دیدگاهی که در این نشریه به زنان توصیه می‌شد آن بود که در حضور اجتماعی، باید به گونه‌ای رفتار کنند که «مردان به خود اجازه ندهند نظری به آنها بیفکنند» (همان، ۶/۱۶۵-۱۶۶). همچنین در مقاله‌ای دیگر درباره حجاب بیان شد که بهتر است پرده را برداشت و همان ستر شرعی را که اسلام معین کرده، حفظ نمود. در این مقاله آمده که پرده‌نشینی روشی بوده که اشراف را از عامه مردم متمایز می‌کرده و در دوره عباسی گسترش یافته است (همان، ۴/۱۲۴). در مجموع، نشریه تلاش داشت با چنین رویکردهایی، شرایط مناسب برای حضور اجتماعی زنان را فراهم سازد.

یکی از نکات برجسته‌ای که نشریه «پیک سعادت نسوان» را از دیگر مطبوعات زنان آن دوران متمایز می‌سازد، توجه به مسأله عادات، آداب و رسوم و سنت‌ها و عرف اجتماعی است. از نظر نویسندگان این نشریه، این مجموعه از عادات و عرف‌ها، دست‌وپای زنان را بسته است و باید با این عادت‌های مضر مبارزه کرد؛ زیرا این عادات مبنای شرعی یا عرفی ندارند و باعث سکون و عقب‌ماندگی زنان شده‌اند. در شماره دوم نشریه، سردبیر در مطلبی با عنوان «مرد با عادت» به نکته‌ای جالب و درعین حال انتقادی اشاره می‌کند؛ وی در پاسخ به ایرادهایی که درباره اشکالات و غلط‌های چاپی در شماره نخست مجله مطرح شده بود، چاپی در شماره نخست مجله مطرح شده بود، می‌نویسد: «ما زن هستیم و برتر از همه زن ایرانی، ما عادت کرده‌ایم، و مردم هم معتاد شده‌اند که برای زن، رفتن در چاپخانه و انجام دادن عمل سهل غلط‌گیری عیب است. این عادت بی‌منطق هم وجود ندارد، مگر برای این که مردهای ما عادت کرده‌اند هرگاه زن مستوره‌ای را در جایی که سابقاً راه نداشته است، مثل چاپخانه ببینند با چشم‌های پر از حرص به طرف او نگاه کنند؛ چراکه او مستوره است و هر مستوری مجهول و هر انسانی به کشف مجهول حریص است. در نتیجه این عادت بد، ما نتوانستیم آن طوری که باید مجله را غلط‌گیری کنیم و به شکلی منتشر شد که همه دیدند» (همان، ۲/۵۳-۵۴). این نکته، برای اولین بار است که در میان نشریات زنان، به شکلی آشکار، مطرح می‌شود و یکی از چالش‌های عملی انتشار نشریه را به صحنه عمومی می‌کشاند.

نشریه «پیک سعادت نسوان» به شکاف و تفاوت بنیادین میان نگاه زنانه و مردانه نیز پرداخته است. نویسندگان نشریه بر این باور بودند که زنانی که مقاله می‌نویسند، سراسر آن داد و بیداد و گریه و زاری به حال خود است و مردانی که درباره زنان مطلب می‌نویسند، مطالبشان صرفاً به نصیحت محدود می‌شد که زنان باید با یک دست گهواره و با یک دست کره زمین را نگه دارند و مادران باید چگونه اولادی تربیت کنند. آنان از اوضاع زندگی، روحیات، اخلاق و احتیاجات زنان بسیار دور هستند (همان، ۵۴/۲). سعید نفیسی نیز که با نشریه همکاری داشت و مقالاتی درباره شیوه صحیح تربیت و اهمیت وطن پرستی می‌نوشت، آموزش این مفاهیم به کودکان را «سهم مادرها در ترقی و تجدد ایران» می‌دانست (همان، ۵۶/۲-۵۹).

اما در کنار این نکات، توجه نویسندگان نشریه به ظرایف عملی بسیار جالب توجه است. آنها عمیقاً معتقد بودند که اهمیت عمل‌گرایی از ادعاهای گزاف بسیار بیشتر است: «یک قدم عملی از پنجاه سال پرچانگی برای پیشرفت هر مقصودی مفیدتر است» و در نهایت، شعار اصلی آنها این بود که «زننده باد قدم‌های کوچک و عملی به پیش» (همان، ۵۴/۲ و ۵۶). از ویژگی‌های برجسته و منحصر به فرد نشریه «پیک سعادت نسوان»، که حاکی از گرایش‌های چپ‌گرایانه و اجتماعی آن است، توجه به زنان فرودست، نقد اختلاف طبقاتی، نقد تمدن غرب و نقد فمینیسم فردگرایانه است.

در مقاله‌ای با عنوان «به کجا باید توجه کرد»، نویسنده اشاره می‌کند که فقط نباید به ظاهر تمدن غرب اکتفا کرد: «عده زیادی هستند که فقط نقش و نگار و رنگ و روغن ظاهری تمدن اروپایی، آنها را طرفدار بعضی اصلاحات سطحی در اوضاع زنان شهری کرده است... ظواهر و آزادی بالنسبه زنان اروپا و پشتکار و جدیت و روشنی فکر آنها فرع بر یک اساس اقتصادی و سیاسی است که در مملکت ما موجود نیست. طرفداران اصلاحات سطحی در زندگی زنان اغلب از منورین طبقات ممتاز، کسانی که تحت تأثیر طرز تفکر آنها هستند می‌باشد».

نویسندگان، جنبش اصلاحات را از جنبه بدی مورد نقد قرار می‌دهند، به‌ویژه زنان فعال منفرد و جدای از جمعیت‌ها که دارای عقاید فمینیستی‌اند و «آزادی زنان را از مسأله آزادی و استخلاص داخلی و خارجی مملکت به‌طور جداگانه مقدور می‌دانند، و یا بعضی لفظاً هم شده تمام مردان را بدون استثنا دشمن خود قلمداد می‌کنند.» (همان، ۴ و ۵/۱۰۵-۱۰۶)

به این ترتیب، نشریه به نقد عقاید فمینیستی می‌پردازد و آن را بوالهوسانه معرفی می‌کند و معتقد است که این گروه به مسائل حیاتی زنان توجه ندارند. طبقه ممتاز حتی برای اصلاحات ظاهری نیز فعالیت نمی‌کنند و بیشتر این زنان منوره طبقه متوسط و معلم‌ها و محصلان هستند که دست به اقدام می‌زنند. همچنین نویسندگان نشریه معتقد بودند که حرکت‌های منفرد و پراکنده به نتیجه مثبتی نمی‌رسد و تنها باعث «ناامیدی به آینده نهضت زنان ایران» می‌شوند. اگر هر شخصی یا دسته‌ای هدف معین قابل وصولی در نظر نداشته باشد، از کارهای خود نتیجه قابل توجهی نمی‌گیرد. از دیگر محورهای مهم در نشریه، توجه به اوضاع فراموش‌شده زنان تهیدست است. برای مثال، در مقاله‌ای به وضعیت زنان دهاتی گیلان اشاره می‌شود که در مزارع برنجکاری سخت‌ترین کارها را برعهده دارند؛ کارهایی که نه تنها صاحبان املاک، بلکه حتی شوهرانشان از زحمت آن‌ها بهره می‌برند. (همان، ۴ و ۵/۱۰۶).

به این ترتیب، از مجموعه مطالب مندرج در شماره‌های پیاپی نشریه درمی‌یابیم که توجه به هدف‌گرایی طبقه متوسط به‌عنوان نیرویی فعال و اهمیت عمل‌گرایی و کار گروهی و توجه به اقشار فرودست جامعه و مرتبط کردن وضعیت زنان به شرایط کلی جامعه، نقد افکار فمینیستی و دل‌ن بستن به ظواهر تمدن غرب، از مطالبی است که به‌خوبی ارتباط بنیادین سیاست‌های فرهنگی نشریه «پیک سعادت نسوان»، به تمایلات چپ‌گرایانه و انقلابی را بازتاب می‌دهد. عملکرد روشنگرانه و نعدوست در فعالیت‌هایی که در شمال کشور داشت، با توجه به خانواده‌ای متجدد و متمایل به سوسیالیسم و شرایطی که تشکلهای جمعی در آن خطه فراهم

کرده بودند، سبب پیوستن روشنک به این گونه جمعیت‌ها شد؛ رویکردی که فعالیتش را از یک فعال مدنی، فراتر برد، اما در دوره رضاشاه به مانعی سیاسی تبدیل شد و او را برای سال‌ها به انزوا کشاند.

۳. شوکت سلامی صاحب‌امتیاز نشریه «نورافشان»

براساس اسناد نویافته، شوکت سلامی در سال ۱۲۷۸ ه.ش. در همدان به دنیا آمد. بر این اساس، وی در دوره مشروطه، هفت ساله بوده است. پدرش غلامرضا خان کیارودی و مادرش هاجر نام داشتند. بر پایه آثار و مصاحبه‌های شفاهی که قاسم یاحسینی در بوشهر انجام داده است، شوکت سلامی در خانواده‌ای متوسط و مذهبی در همدان متولد شده است؛ ولی علت و زمان مهاجرت از همدان به بوشهر مشخص نیست. همچنین گفته شده که شوکت مدتی را نیز برای آموختن علوم دینی در نجف گذرانده است (یاحسینی، ۱۴۰۳: ۱۹-۲۷)، اما مدت اقامت و جزئیات آن نامشخص است. این احتمال وجود دارد که این اقامت همراه با خانواده و یا به دلیل ازدواج و همراهی با همسرش بوده باشد؛ ولی تا کنون آگاهی‌هایی در این زمینه به دست نیامده است. وی با صرف و نحو عربی و منطق و فقه آشنایی داشت. بنابراین، وی با فرهنگی مذهبی بالیده است که صبیعتاً کلام او را به فرهنگ عامه و سنت‌های بومی و محلی نزدیک‌تر کرده و شکلی محافظه‌کارانه‌تر به آن بخشیده است. سلامی به گروه یا جمعیتی نپیوست و تنها کوشید تا به عنوان کنشگری فردی در محیط زندگی‌اش تأثیرگذار باشد.

در سال‌های بعد، در بوشهر با عباس سلامی که وکیل دادگستری بود، ازدواج کرد و نام خانوادگی همسرش را برای خود برگزید. شوکت سلامی مدرسه‌ای دخترانه به سبک جدید با نام «بنات نسوان» در بوشهر تأسیس کرد؛ ولی به دلیل مخالفت‌های شدید برخی گروه‌های اجتماعی، از این مدرسه استقبالی نشد. شوکت سلامی با مراجعه به برخی از روحانیون برجسته، از جمله سیدعبدالله مجتهد بلادی بهبهانی بوشهری که از پیشتازان حمایت از مدارس دختران بود، گرفتن فتوای وی و جلب حمایت برخی روحانیون، توانست امکان تحصیل دختران بوشهری را فراهم کند. به تدریج، مشکلات مالی، مدرسه را در آستانه تعطیلی قرار داد؛ ولی با همیاری‌های محلی امکان تداوم کار مدرسه ممکن شد (یاحسینی، ۱۳۹۴: ۵۴-۵۳).

در اوایل دولت پهلوی که تمرکزگرایی دولتی در همه حوزه‌ها در حال شکل‌گیری بود، به تدریج از تعداد مدارس ملی و خصوصی کاسته و مدارس دولتی تقویت شدند (سهیلا، ۱۳۹۰: ۱۷۵). در همین راستا، شوکت سلامی در سال ۱۳۰۵ ه.ش. مدیر و معلم دبستان دخترانه دولتی بوشهر شد. این دبستان در سال ۱۳۱۵ ه.ش. به دبیرستان شاهدخت دخترانه بوشهر تبدیل شد. وی در طول مدیریت خود در این دبیرستان، کلاس‌های موسیقی و اجرای تئاتر را برای دانش‌آموزان ترتیب داد (یاحسینی، ۱۳۹۴ الف: ۵۷-۵۸).

همسر شوکت سلامی در سال ۱۳۱۱ ه.ش. به دلیل برخی اختلافات محلی به قتل رسید. پس از مدتی، وی با سیدعلی علوی بهبهانی، مدیر چاپخانه علوی بوشهر، ازدواج کرد. این ازدواج به فعالیت‌های روزنامه‌نگاری شوکت سلامی یاری رساند. وی سال‌های زیادی در حوزه آموزش و پرورش و روزنامه‌نگاری در بوشهر فعالیت کرد. پس از بازنشستگی به شیراز رفت و بعد از یک بیماری طولانی در سال ۱۳۴۸ ه.ش. درگذشت (یاحسینی، ۱۳۹۴ الف: ۷۹).

۴. نشریه «نورافشان»

شوکت سلامی سرانجام توانست مجوز انتشار مجله «نورافشان» را به دست آورد و آن را در شهریور ۱۳۰۹ ه.ش. در بوشهر منتشر کند (صدرهاشمی، ۱۳۶۳: ۴/۳۱۷؛ اسناد مطبوعات از ۱۲۸۶ ش. تا ۱۳۲۰ ش، ۱۳۷۲: ۲/۴۷۱). چاپخانه علوی بوشهر، کار

چاپ این نشریه را به عهده داشت. در کنار شوکت سلامی که سردبیر و مدیر مسئول نشریه بود و بسیاری از مطالب را خود می-نوشت؛ افرادی چون عبدالحمید و محمدکاظم عطایی و عبدالرحیم جعفری نیز در نوشتن مطالب نشریه همکاری داشتند (یا حسینی، ۱۳۹۴ الف: ۶۳). این نشریه از ۱۳۰۹ تا ۱۳۱۱ ه.ش. در بوشهر منتشر شد، ولی با قتل عباس سلامی که مدیر داخلی نشریه نیز بود، انتشار «نورافشان» به مدت ۶ سال متوقف و نشریه تعطیل شد. دور دوم فعالیت «نورافشان» مجدداً در سال ۱۳۱۷ ه.ش. آغاز شد (یا حسینی، ۱۳۹۴ الف: ۶۵).

محتوای کلی نشریه «نورافشان» تحت تأثیر شرایط سیاسی و فرهنگی دوران خود قرار داشت؛ سیاست عمومی نشریه در تأیید سیاست‌های دولت پهلوی بود، ولی در جزئیات وجهی انتقادی نیز می‌یافت. مطالب نشریه عمدتاً نه صرفاً برای زنان، بلکه برای مخاطبان عام تنظیم شده بود. محتوای مقالات بیشتر اخبار و مطالب محلی، آگاهی و اعلانات ثبتی، مطالب علمی و تاریخی مثل سرگذشت ناپلئون به صورت پاورقی، اعلان‌ها و اعلامیه‌های دولتی، مقالات و اخبار علمی و سرگرم کننده که عمدتاً در ستونی با عنوان «گوناگون» چاپ می‌شد، بود. همچنین بخشی از مطالب نشریه به مسائل زنان از جمله حقوق زنان، خانواده، بارداری، تولد نوزاد، شوهرداری، طلاق، کشف حجاب و مشکلات و مصائب زن ایرانی اختصاص داشت (یا حسینی، ۱۳۹۴ الف: ۶۵). این نشریه، متناسب با گفتمان دوران خود، وجهی ناسیونالیستی نیز داشت. به دلیل حضور در مناطق جنوبی و محرومیت‌های خاص این مناطق، ایران‌گرایی همراه با منطقه‌گرایی درهم آمیخته بود. این نشریه در پی توسعه متوازن، به تمرکزگرایی تهران‌محورانه انتقاد داشت و در لابلای انتقادهای اجتماعی، سیاست مرکزگرایی را مورد نقد قرار داده و گرایش‌های منطقه‌گرایانه‌ای مبنی بر اینکه دولت باید به وضعیت بهداشت و بهداری‌های جنوب بیشتر توجه کند، بروز می‌داد:

«آقایان دکترهای تحصیلکرده اروپا رفته که لابد درس وظیفه‌شناسی، نوع‌پروری، مردم‌داری و خدمت به این آب و خاک را هم خوانده‌اند، بدانند که در دیه‌ها و روستاها در بندرهای کوچک و بزرگ جنوب، مردم در آستانه مرگ و نیستی با مرض دست بگریانند... و از آنها یاری می‌خواهند... دکترهای نازک نارنجی به جاسک و چابهار و لنگه و گواتر نمی‌روند» (اصلاحات اساسی، ۱).

گاه گرایش به توسعه‌گرایی متوازن با ترکیبی از میهن‌پرستی، موجب حمله مستقیم به مرکزگرایی می‌شد، چنانکه آمده است: «ای تهران، ما چه گناهی داریم جز اینکه ایرانی و میهن‌پرست و... مالیات می‌دهیم، دستورات و فرامین و احکام دولت مرکزی را با جان و دل می‌پذیریم... ما مرزنشینان ما مردم سرحد از کاخ‌نشینان تهران بهتر و بیشتر معنی میهن‌پرستی را می‌فهمیم. ای تهران، ای عروس نازیبای ما بدان که پایه موجودیت و یک ستون بنیان هستی تو روی دوش فرسوده و مجروح ما است. ای تهران، آیا خبر دارید ما به عشق تو و به نام ایران جاویدان، ایران عزیز نابودشدنی، چه رنج‌ها می‌کشیم» (خبر شوم، سال ۱۶: ۶ / ۴) و در جای دیگر «این مرکزنشینان ما گویی دور تهران خط کشیده‌اند و همه چیز را برای تهران می‌خواهند» (نورافشان، ۱۳۱۹: ۶/۳) و در جایی دیگر «اما تهران مثل یک زن جوان... دست از آرایش خود برنمی‌دارد، همه‌جا خراب گشت و تو آباد شدی. بوی تمدن آثار شهریگری، نمونه جنبش و حیات نشانه کار و زندگی از شهر ما رخت برپست. ای تهران مردان و زنان ما از خردسال تا سالخورده به تو نفرین می‌فرستند و دشنام می‌دهند» (نورافشان، ۱۳۱۹: ۶/۴). مقاله‌ای ضد مرکزگرایی در اعتراض به انتقال وزارت بهداری و قرنطینه بنادر جنوب، از بوشهر به خرمشهر، که افکار عمومی آن را موجب گسترش امراض گوناگون در بوشهر می‌دانست.

«نورافشان» می‌کوشید اهالی منطقه را به کارهای عام‌المنفعه نیز تشویق کند. در همین راستا، بازرگان برازجانی که کارخانه برق و یخ خریداری کرده بود، مورد تقدیر و تشویق قرار گرفت. همین‌طور از اعتمادالتجار انتقاد شد که چرا کارخانه چینی‌سازی و ریسندگی که از انگلستان خریداری کرده را به جای بوشهر در شیراز راه‌اندازی کرده است (همان، ۳). «نورافشان» به درستی

همچون یک نشریه محلی عمل می‌کرد و به انتقاد از وضعیت اجتماعی می‌پرداخت و در وجهی ایجابی، مطالبات توسعه‌خواهانه، مطرح می‌کرد. از مقامات دولتی از جمله از فرماندار می‌خواست که به خرابی راه‌های مناطق جنوب، آب شرب بوشهر، انجمن تربیت بدنی شهر و وضعیت آموزشی بوشهر توجه کند. به تحصیل‌کرده‌هایی که حاضر نشده بودند، برای خدمت به بوشهر بیایند، انتقاد می‌کرد: «آیا بوشهر جزو لاینفک وطن شما نیست». همچنین اشاره می‌کرد که اغلب مربیان فعلی مدارس، شایسته این جایگاه نیستند. «سیاه‌چال فرهنگی تنها مولود عدم توجه مرکز» است (فرهنگ بوشهر و بنادر، نورافشان، ۱۳۱۹: ۳/۷). همچنین، در گزارشی از امتحانات بوشهر ذکر شد که آمار بالای مردودین پسر حاکی از مشکلات آموزشی و کمبود نیروی انسانی متبحر بوده است (گزارش امتحانات بوشهر، ص ۴). این نشریه، به‌طور مداوم از مسئولان تقاضا می‌کرد که عده‌ای مربی صالح و تحصیل‌کرده، به این شهر اعزام کنند.

در بخش گزارش‌های شهری، به خرید زمین تربیت بدنی، باشگاه سعادت بوشهر که از افراد تحصیل‌کرده تشکیل شده و همچنین به اساسنامه و مجمع عمومی آنها اشاره می‌کرد؛ حوادث و سرقت و درگیری بین خوانین، آب شرب و جلوگیری از بیماری‌های مسری از دیگر نمونه گزارش‌های این نشریه است. همچنین جوایه فرماندار و اقدامات وی نیز در این نشریه، مطرح و دنبال شده است.^۱ افزون بر این، به لزوم توسعه ورزش به منظور سلامتی افراد و حفظ بهداشت فردی هم اشاراتی دارد.^۲

در نشریه «نورافشان» به صراحت ذکر می‌شود که «کوشیده‌ایم تقاضا و انتقاداتی که نسبت به مراحل اجتماعی این شهر داریم، در کمال صراحت ابراز کنیم»، این نشریه معتقد بود که کشور با اصلاحات فرهنگی و بهداشتی که دو رکن اساسی هستند، به ترقی می‌رسد (فرهنگ بنادر جنوب، ۱۳۲۵: ۱). در این نشریه، واژه‌هایی همچون «خدمت و فداکاری»، «وطن‌پرستی» و «انجام وظیفه» زیاد به کار گرفته شده است (همان). همان‌طور که پیش‌تر تشریح شد، با وجود طرح مباحث زنان، این نشریه بیشتر وجهی عمومی داشت و در قالب نشریه‌ای مشابه دیگر نشریات محلی عمل می‌کرد و منحصر به مباحث زنان و یا پررنگ‌تر کردن این مباحث نبود. نشریه «نورافشان»، وطن‌پرستی و وظیفه‌شناسی را سرلوحه خود قرار داده و به‌طور متمرکز در پی توسعه‌ای متوازن بود و به طرح مسائل منطقه می‌پرداخت. با این حال، به نظر می‌رسد که مشکلات فراوان و محرومیت‌های منطقه، طرح مسائل زنان را از اولویت اصلی خارج کرده و از تمرکز نشریه دور ساخته بود. در مجموع، شوکت سلامی با فرهنگی برخاسته از دل سنت و هم‌زمان همراهی با سیاست‌های تجددگرایانه دوران خود، و با رویکردی توسعه‌مدارانه در پی کنش‌گری فردی بود و با وجود فراز و فرودها، می‌کوشید همچنان تأثیرگذار باشد.

نتیجه‌گیری

در مقایسه این دو نشریه محلی و دو بانوی روزنامه‌نگار، باید گفت روشنگر نوعدوست در خانواده‌ای روشنفکر و آشنا به زبان و فرهنگ فرانسوی و طبعاً آشنا با اندیشه‌های چپ پرورش یافته بود. منطقه شمالی کشور، تحت تأثیر همسایه شمالی و فرهنگ سوسیالیستی، برخلاف جنوب کشور کمتر عشیره‌ای و مذهبی بود. نزدیکی به دریا، تجارت‌پیشگی، دادوستد بازار که با زمین‌داری و ملک‌داری متفاوت است - موجب شده بود تا این منطقه از انعطاف، پویایی و گشودگی بیشتری نسبت به تغییرات برخوردار باشد.

۱- «گزارش امتحانات بوشهر»، نورافشان، ۲۵/۲۶، ص ۴.

۲- «میانه روی درکارها»، نورافشان، ۱۳۱۹/۶/۱۸، ص ۲.

نشریه «پیک سعادت نسوان» به دلیل اتصال به شکل‌ها و جریانات سیاسی چپ و به دلیل فاصله زیاد اندیشه‌های روشنفکرانه آن با شرایط سیاسی و اجتماعی جامعه خود و به دلیل قانون منع فعالیت‌های اشتراکی در خرداد ۱۳۱۰ ه.ش، تداوم فعالیتش غیرممکن شد. در نتیجه، روشنگر نوعدوست جز مدیریت مدارس، امکان حضور در جایگاه دیگری را نیافت.

گفتنی است که «پیک سعادت نسوان» وجه سلبی تجدد را با رویکردی شرق‌مآبانه دنبال می‌کرد؛ رویکردی که با حفظ میراث روشنگری و علم جدید، به نقد بنیادین فرهنگ سرمایه‌داری نیز می‌پرداخت، ولی همزمان مایل به حفظ مواهب مدرن نیز بود. همان‌طور که در تحلیل محتوای مقالات «پیک سعادت نسوان» نیز دیده شد، این رویکرد منتقدانه به‌خوبی در فضای فکری نشریه جریان داشت. در واقع، روشنگر نوعدوست سیاستی رادیکال‌تر، انقلابی‌تر و تشکلی محورتر را دنبال می‌کرد و همان‌طور که در روند فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی او دیده می‌شود، تداوم فعالیتش با موانع جدی و انسداد مواجه شد.

اما جنوب کشور به واسطه ارتباط با هند، تحت تأثیر فرهنگ غربی - انگلیسی قرار داشت. در این منطقه، فرهنگ عشیره‌ای - مذهبی از استحکام و قدرت بیشتری برخوردار بود. وجه ایجابی تجدد در این ناحیه، توسعه‌محور و مبتنی بر اصول و کارکردهای سرمایه‌داری توسعه‌مدار بود و بنابراین، شوکت سلامی نیز عملکردی فردی و محافظه‌کارانه‌تر داشت. هرچند فعالیت‌هایش با فراز و نشیب همراه بود، تداوم بیشتری داشت. بخش عمده این تداوم، ناشی از همخوانی بیشتر اندیشه‌های روشن‌گرانه او با شرایط بومی و حضور عناصر مذکور در محیط فرهنگی‌اش بود.

هر دو زن پیشگام در عرصه فرهنگ، به اهمیت آموزش دختران و لزوم تأسیس مدارس دخترانه باور داشتند و بر دگرگون کردن گفتمان سکون و بی‌حرکی در بنیان‌های زندگی زنان تأکید می‌کردند. هر دو، مدرسه و روزنامه را نهادهایی نوین برای تغییر گفتمان می‌دانستند، اما یکی با پیشینه‌ای مبتنی بر افکار چپ و رویکردی انقلابی به اصلاح جامعه می‌اندیشید، و دیگری با تکیه بر فرهنگ مذهبی و اعتقاد به بهبود زندگی مردم از طریق سیاست‌های توسعه‌مدارانه دولت، سعی در دگرگون کردن جهان خود داشت.

منابع

اسناد مطبوعات ایران (۱۲۸۶-۱۳۳۰ ش)، (۱۳۷۲)، به‌کوشش کاوه بیات و مسعود کوهستانی نژاد، تهران: سازمان اسناد ملی ایران.
اسنادی از مطبوعات ایران (۱۳۲۰-۱۳۴۰ ش)، (۱۳۷۸)، تهران: آرشیو اسناد وموزه ریاست جمهوری.

کتاب‌ها

آژند، یعقوب (۱۳۶۳)، ادبیات نوین ایران از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی، تهران: امیرکبیر.
ابوتراییان، حسین (۱۳۶۶)، مطبوعات ایران از ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶، تهران: اطلاعات.
برران، صدیقه (۱۳۸۱)، سیرتاریخی نشریات زنان در ایران معاصر، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
پیروزی، شادی و هادی میرزائادموحد (۱۳۹۳)، پیک سعادت نسوان، رشت: ایلینا.
ترابی فارسانی، سهیلا، (۱۳۹۸)، زن ایرانی درگذار از سنت به مدرن، تهران: نیلوفر.
ترابی فارسانی، سهیلا (۱۳۹۰)، «روند نوگرایی در آموزش زنان تا پایان پهلوی اول»، زن در تاریخ ایران معاصر، مجموعه مقالات سمینار بین‌المللی زنجان، تهران: کویر.
شیخ‌الاسلامی، پری (۱۳۵۱)، زنان روزنامه‌نگار و اندیشمند ایران، تهران: زرین.
صدرهاشمی، محمد (۱۳۶۴)، تاریخ جراید و مجلات ایران، ۴ جلد، تهران: کمال.
قاسمی، فرید (۱۳۷۴)، راهنمای مطبوعات ایران عصر قاجار، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
محیط طباطبایی، محمد (۱۳۶۶)، تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران، تهران: بعثت.
وطن‌دوست، غلامرضا و دیگران، (۱۳۸۵)، زن ایرانی در نشریات مشروطه، تهران: موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
یاحسینی، قاسم (۱۳۹۴)، زن بوشهری در جنگ و فرهنگ، تهران: شیرازه.
کریمی، زهرا و دیگران (۱۳۹۷)، «جایگاه روزنامه‌نگاری محلی از نگاه کارشناسان و متخصصان این حوزه»، رسانه، دوره ۲۹، ش ۳، ص ۱۰۷-۱۱۱.
موسایی، بهزاد، (۱۳۷۵)، «نگاهی به فعالیت زنان در مطبوعات گیلان»، گیله‌وار، سال پنجم، ش ۳۸، ص ۳۹-۴۰.
مصاحبه شفاهی قاسم یا حسینی با ابوالقاسم علوی فرزند علی علوی، بوشهر، تابستان ۱۳۶۷، نقل شده از قاسم یا حسینی، زن بوشهری.

نشریات

- دانش، سال ۱۳۲۸، ش ۱.
- دانش، سال ۱۳۲۸، ش ۲.
- دانش، سال ۱۳۲۸، ش ۳.
- دانش، سال ۱۳۲۸، ش ۶.
- دانش، سال ۱۳۲۹، ش ۱۴.
- شکوفه ذیقعه ۱۳۳۱، ش ۱۶.

شکوفه، ۱۳۳۱، ش ۳.

شکوفه، ۹ ذیحجه ۱۳۳۱، ش ۱۷.

شکوفه، ۲۰ ربیع الاثنی ۱۳۳۲، ش ۸.

شکوفه، ۵ جمادی الاول ۱۳۳۲، ش ۹.

شکوفه، ۲۱ شوال ۱۳۳۲، ش ۱۸.

شکوفه، ۷ ذیقعد ۱۳۳۲، ش ۱۹.

شکوفه، ۵ ربیع الثانی ۱۳۳۲، ش ۲۴.

شکوفه، ۲۳ رجب ۱۳۳۳، ش ۱۲.

شکوفه، ذیقعد ۱۳۳۴، ش ۱۱.

زبان زنان، ۲۱ صفر ۱۳۳۸، ش ۹.

زبان زنان، ۳۰ شوال ۱۳۳۸، ش ۱۷.

زبان زنان، ۱۳ رجب ۱۳۳۸، ش ۲.

زبان زنان، ۹ ربیع الاول ۱۳۳۸، ش ۱۱.

جهان زنان، ۱۳۰۰، ش ۳.

جهان زنان، اول میزان ۱۳۰۰، ش ۵.

عالم نسوان، دی ۱۳۰۵، ش ۱.

عالم نسوان، خرداد ۱۳۰۶، ش ۶.

نامه بانوان، سال ۱۲۹۹، ش ۵.

نامه بانوان، سال ۱۲۹۹، ش ۲.

نامه بانوان، سال ۱۲۹۹، ش ۳.

نامه بانوان، سال ۱۲۹۹، ش ۴.

نسوان وطن خواه، ۱۳۰۲، ش ۱.

نسوان وطن خواه، ۱۳۰۲، ش ۲.

نسوان وطن خواه، ۱۳۰۳، ش ۷ و ۸.

پیک سعادت نسوان، سال ۱۳۰۶، ش ۱.

پیک سعادت نسوان، سال ۱۳۰۶، ش ۲.

پیک سعادت نسوان، سال ۱۳۰۶، ش ۳.

پیک سعادت نسوان، سال ۱۳۰۷، ش ۴ و ۵.

پیک سعادت نسوان، سال ۱۳۰۷، ش ۶.

نورافشان، سال ۱۶، ش ۶.

نورافشان، سال ۱۶، ش ۷.

نورافشان، سال ۱۳۱۹، ش ۱۱۳.

